

บทบาทของวรรณคดีไทยในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เพื่อเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม

THE ROLE OF THAI LITERATURE IN TAKING RESPONSIBILITY VIA THAI LITERARY BOOKS FOR MATHAYOMSUKSA 4 STUDENTS

สิทธิินท์ บุญสวยขวัญ^{1*}, ลัดดา หวังภษิต², สุวิชา วันสุตล²

Sittinon Boonsouykhwan^{1*}, Ladda Wangphasit², Suwicha Wansudon²

*Corresponding Author E-mail: sitti.127@gmail.com

Received May 15, 2026; Revised July 10, 2026; Accepted July 17, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นการวิเคราะห์บทบาทของวรรณคดีไทยในการเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โดยขอบข่ายของบทความจะเป็นเนื้อหาของวรรณคดีไทยในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ 1) นมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์คุณ 2) อิเหนา ตอน ศีกะหมิงกุหนิง 3) หัวใจชายหนุ่ม 4) มงคลสูตรคำฉันท์ และ 5) นิทานเวตาลเรื่องที่ 10 จากการวิเคราะห์พบว่า วรรณคดีไทยมีบทบาทสำคัญในการเป็นกระบอกส่งต่อค่านิยมที่แฝงคตินิยมและปรัชญาการใช้ชีวิต ผ่านการแสดงผลลัพธ์ของการกระทำของตัวละคร การชี้แนะหลักธรรมคำสอน และการนำเสนอแบบอย่างของความรับผิดชอบ การนำเนื้อหาวรรณคดีเหล่านี้มาบูรณาการกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติจริง รวมทั้งสอดแทรกทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg) ที่เน้นเรื่องพัฒนาการทางความคิดและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้เรียน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังและเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและขยายผลไปสู่ส่วนรวมได้อย่างลึกซึ้งและคงทนถาวร

คำสำคัญ: บทบาทของวรรณคดีไทย; สำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม; วรรณคดีวิจักษ์

¹ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

¹ The College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts

² คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² Faculty Education, Srinakharinwirot University

Abstract

This academic article analyzed the role of Thai literature in enhancing students' willingness to take responsibility for themselves and society as presented in the Thai literary books for Mathayomsuksa 4 students. The scope of the article focused on five Thai literary books: 1) Namatsakan Matapitukhun and Namatsakan Achariyakhun, 2) Inao: The Battle of Kamangkuning, 3) Huajai Chainum, 4) Mongkhon Sut Kham Chan, and 5) Tales of Vetat: Tale 10. The analysis revealed that Thai literature played an important role as a mirror reflecting society while embedding moral teachings and philosophies of life. This role was presented through the consequences of characters' actions, the guidance of moral principles, and examples of responsibility. When these literary contents were integrated into active learning activities that emphasized learner participation and practical engagement and were informed by Kohlberg's theory of moral development, they could serve as an important tool for cultivating and enhancing students' willingness to take responsibility for themselves and society.

Keywords: The Role of Thai Literature; Taking Responsibility; Thai Literary Books

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยและสังคมโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายและปัญหาในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำ การทุจริตคอร์รัปชัน การละเมิดสิทธิผู้อื่น หรือการเพิกเฉยต่อปัญหาสังคม (Bystander Effect) ซึ่งหากวิเคราะห์ถึงต้นตอของปัญหาเหล่านี้จะพบว่ามียุทธศาสตร์สำคัญประการหนึ่งมาจากการขาด “สำนึกรับผิดชอบ” ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลที่ขาดระเบียบวินัยและการตระหนักรู้ในหน้าที่ของตนเอง และในระดับส่วนรวมที่ขาดความเห็นอกเห็นใจและการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของสังคม (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2563) การสร้างบรรทัดฐานทางจริยธรรมและปลูกฝังจิตสำนึกพลเมือง (Civic Consciousness) จึงกลายเป็นวาระสำคัญเร่งด่วนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, 2559)

เมื่อพิจารณาถึงกลไกการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ที่ฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนาน “วรรณคดีไทย” ถือเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมและสถาบันทางสังคมที่ทรงอิทธิพลอย่างยิ่ง ดังที่ชูโรดา เจนิ (2560) ได้กล่าวว่า วรรณคดีเป็นสิ่งสร้างสรรค์อันล้ำค่าของมนุษย์ โดยมนุษย์สร้างและสื่อสารเรื่องราวของชีวิต วัฒนธรรมและอารมณ์ความรู้สึก หรือแม้แต่การสะท้อนความเป็นมนุษย์ออกมาด้วยกลวิธีการใช้ถ้อยคำ สำนวนภาษา

ที่ดี สละสลวย ซึ่งมีความเหมือนหรือแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย วรรณคดีถือเป็นงานเขียนที่นำมาซึ่งความดีงาม ความบันเทิงแก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านได้แง่คิดที่ดีงาม และเห็นคุณค่าของศิลปะและวรรณคดี

นอกจากวรรณคดีจะมีความสำคัญทางด้านการใช้ภาษาที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในการสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรม คำสอน และเป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคีให้เกิดในกลุ่มชนสร้างความจริงใจแล้ว วรรณคดียังให้คุณค่าในด้านอรรถรสของถ้อยคำที่ทำให้ผู้อ่านเห็นความงามของภาษา คุณค่าทางสติปัญญาและศีลธรรม สอดคล้องกับดณยา วงศ์ณะชัย (2529) รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2544) และชูไรดา เจณี (2560) ที่กล่าวว่า วรรณคดีเป็นมรดกทางปัญญาผ่านการใช้ภาษาในการร้อยเรียงถ้อยคำอันสละสลวย นอกจากการใช้ภาษาอันสละสลวยแล้ว ยังสอดแทรกข้อคิดและคติสอนใจ โดยยึดโยงกับความคิด ความเชื่อ และคำสอนทางศาสนาที่ใช้ในการสั่งสอนและขัดเกลาผู้คนในสังคมได้อย่างดี

วรรณคดีจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือที่ช่วยขัดเกลาและสร้างคุณลักษณะนิสัยอันพึงประสงค์ให้แก่ผู้คนในสังคมได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการที่นำเนื้อหาในวรรณคดีมาใช้เป็นแบบเรียนตั้งแต่อดีตจวบจนถึงยุคปัจจุบัน โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2567) ได้จัดทำหนังสือวรรณคดีวิจักษ์ขึ้นเพื่อประกอบการจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างตรงประเด็น และสามารถวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณศิลป์และข้อคิดที่ปรากฏในวรรณคดีได้

นอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งในรายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และตกผลึกความรู้ ข้อคิด วรรณคดีไทยส่วนใหญ่จะเป็นการเล่าเรื่องโดยใช้ตัวละครในการถ่ายทอดเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่งซึ่งมักจะมุ่งเน้นให้เห็นถึงพฤติกรรมของตัวละครนั้น ๆ ว่าเมื่อกระทำการสิ่งใดลงไปแล้วจะเกิดผลต่อตนเองและส่วนรวมได้เช่นไร โดยสิ่งเหล่านี้จะยึดโยงกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแก่นหรือเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก และมีความเชื่อว่าผลแห่งกรรมย่อมเกิดจากกระทำ ดังพระพุทธพจน์ที่คุ้นกันดีว่า “กัมมุนา วัตตตี โลโก” แปลว่า “โลกเป็นไปตามกรรม หรือโลกเป็นไปเพราะกรรม” กรรมจึงเป็นคำสอนสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), 2531)

ท่ามกลางพลวัตการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21 การสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม (Taking Responsibility) เป็นหนึ่งในทักษะแห่งอนาคต (Future Skills) ตามกรอบแนวคิดของ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD, 2024) ที่จำเป็นอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ทักษะดังกล่าวครอบคลุม

ตั้งแต่การตระหนักรู้ในสิทธิ หน้าที่ และผลกระทบจากการกระทำของตนจนนำไปสู่ผลกระทบต่อส่วนรวม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) การปลูกฝังคุณลักษณะนี้ให้ถาวรในตัวของผู้เรียนได้นั้น การอาศัยเพียงทฤษฎีทางวิชาการอาจไม่เพียงพอ การใช้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในวรรณคดีไทยมาเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม เนื่องจากวรรณคดีได้จำลองสถานการณ์ทางจริยธรรม ความขัดแย้ง และผลลัพธ์จากการกระทำของตัวละครในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนได้ฝึกกระบวนการคิดวิเคราะห์ ควบคู่ไปกับการซึมซับค่านิยมความรับผิดชอบได้อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยเหตุที่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ผู้เรียนจะเป็นช่วงวัยรุ่นตอนกลาง อายุ 16-17 ปี มีพฤติกรรมกำลังระหว่างความเป็นเด็ก-ผู้ใหญ่ และในช่วยวัยดังกล่าวพัฒนาการทางสมองจะเจริญเติบโตอย่างเต็มที่ หากผู้เรียนได้รับการขัดเกลาและอบรม จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการคิดที่มีประสิทธิภาพและคิดได้อย่างมีเหตุผลบนพื้นฐานทางจริยธรรม (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2553)

บทความวิชาการนี้จึงเป็นการวิเคราะห์บทบาทของวรรณคดีไทยในการเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โดยขอบข่ายของบทความจะเป็นเนื้อหาของวรรณคดีไทยในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ 1) นมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์คุณ 2) อิเหนา ตอนศึกกะหมิงกุหนิง 3) หัวใจชายหนุ่ม 4) มงคลสูตรคำฉันท์ และ 5) นิทานเวตาลเรื่องที่ 10

บทบาทของวรรณคดีไทยในการเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม

มีนักวิชาการได้กล่าวถึงบทบาทของวรรณคดีไทยในการเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม (ชัตสุณี สีนรุสิงห์, 2550; บันลือ พลฤกษ์วัน, 2557; และศรีวิไล ดอกจันทร์, 2529) สามารถสรุปได้ว่า วรรณคดีไทยมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม เพราะวรรณคดีสะท้อนสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของกวีผ่านการรังสรรค์ถ้อยคำที่สละสลวย รวมทั้งยังเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและถ่ายทอดวัฒนธรรม คุณธรรม ค่านิยมทางศาสนา และมีอิทธิพลต่อความคิด ความเป็นอยู่ของอนุชนคนรุ่นหลัง โดยผ่านเรื่องราวของตัวละครที่มีความรู้สึกนึกคิดแบบปุณชนคนธรรมดาในการกระทำสิ่งต่าง ๆ และสะท้อนผลเหล่านั้นไปยังตัวละครด้วย นอกจากนี้วรรณคดีช่วยขัดเกลาและจรรโลงใจได้เป็นอย่างดีและช่วยดำรงสังคมให้เป็นไปตามครรลองครองธรรม

การเสริมสร้างเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมผ่านวรรณคดีไทย ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

นมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์คุณ

บทบาทของวรรณคดีไทยเรื่องดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า วรรณคดีเรื่องนี้เป็นตัวอย่างของการใช้บทประพันธ์เป็นสื่อในการสอนจริยธรรม โดยปลูกฝังให้บุตรธิดาสำนึกในพระคุณของบิดามารดา และปลูกฝังให้ลูกศิษย์สำนึกในบุญคุณของครูอาจารย์ นับเป็นการเริ่มต้นจากการเห็นคุณค่าของคนใกล้ตัวก่อน เมื่อถือปฏิบัติเป็นนิสัยแล้วต่อไปก็จะเห็นคุณค่าของคนอื่น ๆ ด้วย ทำให้เรารู้จักเคารพและยกย่องบุคคลที่พึงเคารพและยกย่องตลอดจนรู้จักการแสดง ความกตัญญูทักท้วงต่อผู้มีคุณต่อเรา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) ดังจะเห็นได้จากบทประพันธ์ในบทนมัสการมาตาปิตุคุณที่กล่าวถึงความลำบากของมารดาบิดาที่เลี้ยงดูบุตรด้วยความรักความเอาใจใส่ แม้จะเหนื่อยยากลำบากกายเพียงใดก็มียอมท้อจนบุตรเติบโต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ตรากทนระคนทุกข์ ถนอมเลี้ยง ฤ รัวยาย
ปกป้องซึ่งอันตราย จนได้รอดเป็นกายา”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

ส่วนในบทนมัสการอาจารย์คุณ ผู้แต่งได้สะท้อนให้เห็นถึงความมุนะเอาใจใส่ของครูอาจารย์ที่ต้องการอบรมบ่มเพาะศิษย์ให้มีสติปัญญาเฉียบแหลมและดำรงตนได้อย่างดีดังคำประพันธ์ที่ว่า

“ยัง บ ทราบก็ได้ทราบ ทั้งบุญบาปทุกสิ่งอัน
ชี้แจงและแบ่งปัน ขยายอรรถให้ชัดเจน”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า บทนมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์คุณ มิได้เป็นการสอนสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมโดยตรง แต่เป็นการปลูกฝังให้ผู้เรียนรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ของตนคือ ในฐานะของบุตรจะต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและประพฤติตนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงามของสังคม ซึ่งตรงกับคุณลักษณะที่ดีของบุตรธิดาที่ดีในพระพุทธศาสนา (พระขวัณมุนีส แก้วกุล, 2562) ได้แก่ 1) ไม่ทำความชั่วทั้งปวงด้วยสอนให้บุตรธิดาเว้นจากความชั่ว 2) ทำแต่ความดีด้วยสอนให้บุตรธิดาทำแต่ความดี 3) ตั้งใจศึกษาศิลปวิทยาด้วยการให้บุตรธิดาศึกษาศิลปวิทยา 4) มีครอบครัวที่มั่นคงด้วยการเสาะหาคู่ครองที่สมควรให้แก่บุตรธิดา และ 5) ทำตนให้เป็นทายาทที่ดีด้วยการฝึกฝนให้บุตรธิดามีความพร้อมที่จะเป็นผู้รับมรดก

อิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง

บทบาทของวรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง สามารถกล่าวได้ว่า วรรณคดีเรื่องนี้มี การดำเนินเรื่องผ่านตัวละครต่าง ๆ โดยในที่นี้จะขอกล่าวถึงตัวละครที่สำคัญใน

ตอน ศีกะหมังกุหนิง ได้แก่ 1) อิเหนา และ 2) ระตูกะหมังกุหนิง โดยผู้เขียนจะขออธิบาย พฤติกรรมของตัวละครเพื่อสะท้อนให้เห็นว่าพฤติกรรมของแต่ละตัวละครว่าพฤติกรรมที่ตัวละคร เหล่านั้นกระทำลงไปก่อให้เกิดผลอย่างไร และสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม เกิดผลในทางที่ดีหรือไม่

อิเหนา

เมื่อสืบสาวไปถึงต้นเหตุแห่งศีกะหมังกุหนิงแล้ว จะพบได้ว่า อิเหนามีส่วนที่จะต้อง รับผิดชอบในการศึกครั้งนี้เป็นอย่างมาก โดยท้าวกุเรปันได้ตำหนิอิเหนาว่า “ซึ่งเกิดศึกสาเหตุ เกษภัยก็เพราะใครทำความไว้งามพักตร์”

ท้าวกุเรปันหมายถึงการที่อิเหนาบอกตรอนนางบุษบาซึ่งหมั้นหมายกันไว้แล้ว เพราะ มัวไปหลงนางจินตะหราอยู่ที่เมืองหมันหย้า ถือเป็นการ “เสียวาจา” ที่ให้ไว้กับท้าวดาหา

นอกจากอิเหนาจะเป็นต้นเหตุของศึกในครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของอิเหนาส่งผล ต่อตนเองคือ กลายเป็นคนที่เสียคำพูด ไม่รักษาสัตย์ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“มาตรแม้นเสียเมืองดาหา จะพลอยอายชายหน้าหรือหาไม่”

“จะซ้ำให้เสียศักดิ์ก็ตามที” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

อีกทั้งพฤติกรรมของอิเหนายังส่งผลต่อตนเองในระดับที่รุนแรงคือ ทำให้ท้าวกุเรปันไม่ พอใจและถึงขั้นตัดพ้อตัดลูกกับอิเหนา ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

“แม้นมียกพลไกรไปช่วย ถึงเราม้วยก็อย่ามาดูผี

อย่าดูทั้งเปลวอัคคี

แต่วันนี้ขาดกันจนบรรลัย”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

จะเห็นได้ว่าการกระทำหรือพฤติกรรมของอิเหนานั้นสะท้อนให้เห็นว่า อิเหนามีได้ตระหนักถึงสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม แม้จะรู้ว่าสาเหตุที่ก่อให้เกิด สงครามในครั้งนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่มาจากตนเองคือ การปฏิเสธการแต่งงานกับนางบุษบา จนทำให้ เรื่องบานปลายออกไป และกระทบกับผู้คนจำนวนมาก สามารถอธิบายได้ว่าการกระทำ หรือพฤติกรรมใด ๆ ที่มีได้คิดให้รอบคอบ คิดใคร่ครวญไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน แต่คิดโดยใช้อารมณ์ ความรู้สึกส่วนตัวในการตัดสินใจ สุดท้ายก็จะเกิดเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อตนเอง และส่วนรวม

ระตูกะหมังกุหนิง

ท้าวกะหมังกุหนิงต้องการสู่ขอนางบุษบา เนื่องจากวิหยาสะก่าหลงรักนางบุษบาจนถึงขั้น ประกาศว่า ถ้าไม่ได้แต่งงานกับนางบุษบาจะขอตาย ทำให้ระตูกะหมังกุหนิงผู้เป็นพ่อที่รักลูกมาก ๆ บอกกับบรรดาพ่วยังและระตูประหมัน แต่อุนหาทั้งสองทัดทาน แต่ระตูกะหมังกุหนิงก็มีพียง เพราะ รักลูกมากจนไม่อาจทนเห็นลูกทุกข์ทรมานได้ แต่ว่าจะต้องทำศึกสงครามด้วยเหตุผลที่ว่า

“เอ็นดูนัตตาโคกาลัย ว่ามิได้อรไทจะมรณา
 แม้นวิหยาสะก้ามอดม้วย พิก่คงตายด้วยโอรสา
 ที่ตั้งพฤษภาพนาวัน จะอาสัญเพราะลูกเหมือนกล่าวนา”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

จะเห็นได้ว่าการกระทำหรือพฤติกรรมของระตูกะหมังกุหนิงนั้นมิได้ตระหนักถึงสำนึก รับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม โดยผลเสียต่อตนเองคือระตูกะหมังกุหนิงเสียชีวิต ในการทำสงคราม โดยระตูปาหยังและระตูประหมันได้กล่าวว่าเหตุที่ระตูกะหมังกุหนิงต้องมา ตายเพราะความประมาทและความรักลูกมากเกินไป ดังคำรำพันที่ว่า

“ ครั้งนี้ควรหรือมาพินาศ เบาจิตคิดประมาทไม่พอที่
 เพราะรักบุตรสุดสวาทแสนทวี จะตัดทานภูมิไม่เชื่อฟัง”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

จากการตัดสินใจอันผิดพลาดของระตูกะหมังกุหนิงที่ ำรบกับท้าวดาหา เพื่อแย่งชิงนางบุษามาให้วิหยาสะก่า จนเป็นเหตุให้ตนต้องตายแล้วนั้น ยังก่อให้เกิดผลเสีย ที่ตามมาคือ การสูญเสียทั้งผู้คนและทรัพย์สิน จะเห็นได้จากเหตุการณ์หลังจากที่ ระตูกะหมังกุหนิงเสียชีวิต ยังมีแม่ทัพนายกองคนอื่น ๆ ที่ตายในสงคราม จะเห็นได้จาก คำประพันธ์ที่ว่า “สุดท้ายจะรบรองป้องกัน พลชั้นพิงพายตายยับ”

หม่อมหลวงคำยวง วราสิทธิชัย (2546) ได้กล่าวว่า สงครามทำให้เกิดการพลัดพราก สูญเสียจึงไม่มีใครอยากให้เกิดขึ้น ดังนั้นหากฝ่ายใดประสงค์ที่จะก่อสงครามจะต้องมีเหตุผล อันชอบธรรม การทำศึกครั้งนี้ระตูกะหมังกุหนิงต้องการทำสงครามเพื่อแย่งชิงนางบุษามา โดย กล่าวว่าเป็นการทำสงครามที่ชอบทำเพราะมีมาแต่โบราณ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“อันชิงนางอย่างนี้ไม่ผิดธรรม ธรรมเนียมนี้มีแต่โบราณมา”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

สรุปได้ว่า วรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง ใช้ตัวละครในการถ่ายทอด ความรู้สึกนึกคิดที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมได้อย่างดี ทั้งนี้เพราะการกระทำหรือพฤติกรรมของอิเหนาและระตูกะหมังกุหนิงนั้น สะท้อนให้เห็นว่า การกระทำใด ๆ ที่ไม่คำนึงถึงผลที่จะตามมาจะก่อให้เกิดปัญหาหรือผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้ โดยตัว ละครที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่าการกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นการกระทำที่ยึดเอาตนเองเป็น สำคัญ มิได้มองถึงผลสิ่งต่าง ๆ ที่จะตามมาทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ดังนั้นผู้เรียนจะต้องรู้จักพิจารณา วิจารณ์ให้รอบด้านและรอบคอบ โดยคำนึงถึงผลต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อ ตนเองและส่วนรวมอันถาวร

หัวใจชายหนุ่ม

บทบาทของวรรณคดีไทยเรื่อง หัวใจชายหนุ่ม จะพิจารณาเห็นว่าวรรณคดีเรื่องดังกล่าวใช้กลวิธีในการนำเสนอ โดยใช้ตัวละครหลักในการดำเนินเรื่อง คือ ประพันธ์ ประยูรสิริ โดยการกระทำหรือพฤติกรรมของเขาก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบอย่างมาก ซึ่งเป็นผลมาจากการคิดที่ไม่รอบคอบ จึงส่งผลกระทบต่อสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม ดังนี้

ประพันธ์ ประยูรสิริ หนุ่มนักเรียนนอกในยุคที่สังคมไทยกำลังปรับเปลี่ยนไปตามแบบตะวันตก โดยประพันธ์มีความกังวลเกี่ยวกับการกลับมาใช้ชีวิตในบ้านเกิดซึ่ง “อันศิริไลซ์” อย่างยิ่งในความคิดของเขา รวมถึงความ “ครี” ที่ต้องเผชิญกับการถูกคลุมถุงชน ดังความที่ว่า

“แต่ต้องขอให้คุณพ่อเข้าใจว่า ฉันเป็นคนที่ได้ไปเรียนมาจากยุโรปแล้ว, จะแต่งงานอย่างที่เราเรียกว่าคลุมถุงชนไม่ได้เลย.” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

เมื่อพิจารณาจากข้อความที่นายประพันธ์ได้พูดกับพ่อ จะเห็นได้ว่าตัวละครยึดความคิดของตนเป็นหลัก และจากผลแห่งความคิดนี้จึงนำไปสู่ความผิดพลาดครั้งใหญ่ของประพันธ์ เนื่องจากประพันธ์ได้ไปเจอกับผู้หญิงคนหนึ่งที่เขาจะพึงใจ และต้องการที่จะพัฒนาความสัมพันธ์กับผู้หญิงคนนั้น ดังความว่า “เมื่อคืนวานคืนนี้เองฉันได้เห็นผู้หญิงที่ทำทางออกจะเข้าที่คน 1 ที่โรงพัฒนาร, แต่เห็นไม่มีใครถนัดเพราะนั่งอยู่ห่างกัน. ฉันจะต้องพยายามสืบสาวดูสักหน่อยว่าหล่อนเป็นใคร” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

จากเหตุการณ์ที่ประพันธ์ต้องการสานสัมพันธ์กับอุไร ผู้หญิงที่ประพันธ์รู้สึกชอบคนนั้น ส่งผลให้เกิดเรื่องที่ประพันธ์ต้องรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและส่วนรวม นั่นคือเหตุการณ์ที่ประพันธ์ทำอุไรท้องก่อนแต่ง จึงต้องแต่งงานกันให้ถูกต้อง แม้ว่าพ่อของประพันธ์จะไม่ชอบใจ แต่ก็สามารถขัดได้ ดังความว่า “คุณพ่อจึงพูดเป็นเชิงไกลเกลี่ยว่า ขอให้รอดูต่อไปอีกสักปี 1 เกิด, และถ้าเมื่อเวลาผ่านไปได้ปี 1 แล้วฉันยังคงชอบใจอยู่ ท่านก็ไม่ขัดใจ. ฉันตอบท่านว่าคอยไม่ได้, ท่านก็พูดผิดเพี้ยนรำไป, จนในที่สุดฉันต้องบอกแก่ท่านว่า “ถ้าจะขึ้นให้คอยต่อไปอีกปีหนึ่งละก็คุณพ่อคงจะได้หลานเสียก่อนแล้วนั่น!” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าชีวิตรักของประพันธ์ซึ่งเป็นหนุ่มหัวนอกต้องอับปางลงเพราะทั้งเขาและอุไรต่างก็ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาวซึ่งมีอารมณ์รักหิวหารุนแรง พฤติกรรมต่าง ๆ ล้วนแต่เกิดจากอารมณ์มากกว่าเหตุผล ทำให้ทั้งประพันธ์และอุไรซึ่งมีแนวคิดและภูมิหลังต่างกันจนไม่สามารถปรับตัวเข้าหากันได้เมื่อต้องมาอยู่รวม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2549) ดังความว่า “แต่แม่อุไร, เมียรักของฉันเขาดูเหมือนจะถือคติตรงกันข้าม, คือเห็นว่าถ้าโกรธผิดได้ต่อหน้าคนเป็นเกียรติยศดี, อาจจะทำให้คนนับถือว่าเขาเป็นผู้หญิงสมัยใหม่ไม่ต้องยำเกรงผิดเสียเลย. ฉะนั้นฉันพูดจากับเขาที่ไรเขาจึงต้องขู่พ่อ ๆ ราวกับแมวที่ดุเสมอ ๆ จนฉันไม่มีใครกล้าพูดกับเขาต่อหน้าคน.” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567)

จากเหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าการที่ประพันธ์เลือกแม่อุไรเพียงเพราะอุไร ซึ่งเป็นผู้หญิง “อย่างสมัยใหม่แท้, ไม่หดหู่กลัวผู้ชาย” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) เป็นการที่ประพันธ์ไม่คำนึงถึงผลที่จะตามมาจึงเป็นการกล่าวได้ว่า ประพันธ์ขาดสำนึกรับผิดชอบตนเอง เนื่องจากชีวิตแต่งงานของเขาแทนที่จะอยู่ได้อย่างสุขสบาย เพราะได้ตกลงปลงใจกับผู้หญิงที่เขาคิดว่าเป็นผู้หญิงสมัยใหม่แบบตะวันตกเหมือนที่ประพันธ์เคยพบเมื่อครั้งไปเรียนที่เมืองนอก นอกจากความผิดพลาดในครั้งนี้มิได้ส่งผลแต่เพียงตนเองเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อส่วนรวมด้วย นั่นคือ ประพันธ์ต้องทำให้ครอบครัวเดือดร้อนจากพฤติกรรมของอุไรที่ไม่สนใจดูแลบ้าน ชอบออกไปเที่ยวเตร่และใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือย ก่อหนี้สินให้ประพันธ์ต้องตามชดใช้

แม้ว่าประพันธ์จะใช้ความรู้สึกส่วนตัวมากกว่าเหตุผล แต่ประพันธ์ก็ยอมรับผลของการกระทำของตนที่ไม่คิดพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสีย โดยประพันธ์กล่าวว่า จึงตั้งใจว่าเป็นกรรมของฉันทันทีแล้วก็จะก้มหน้า ทนกรรมไปจนถึงที่สุด, นึกเสียว่าเท่ากับ อุทิศตัวเป็นพรหมจรรย์เสียชาติหนึ่งทีเดียว.” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) สะท้อนให้เห็นว่าประพันธ์เข้าใจในสิ่งที่ตนได้กระทำลงไป และยอมรับผลของการกระทำที่ตนขาดสำนึกรับผิดชอบทำให้ส่งผลในทางที่ไม่ดีทั้งต่อตนเองและส่วนรวม

สรุปได้ว่า วรรณคดีไทยเรื่อง หัวใจชายหนุ่ม ถ่ายทอดเรื่องราวผ่านความคิดผ่านนายประพันธ์ ประยูรศิริ นักเรียนหนุ่มจบใหม่จากเมืองนอกที่มีความคิดแบบชาวตะวันตกผ่านการเขียนจดหมายถึงนายประเสริฐ สุวัฒน์ ผู้เป็นเพื่อนของประพันธ์ โดยจะเป็นการเล่าเรื่องราวที่เขากลับมาใช้ชีวิตที่ประเทศบ้านเกิดเมืองนอน นั่นคือ ประเทศไทย แม้ว่าในช่วงต้นประพันธ์จะยึดความคิดและอารมณ์ของตนเป็นใหญ่ ไม่รับฟังคำเตือนของผู้ใหญ่ จึงส่งผลให้ชีวิตครอบครัวที่เขาไฝฝันไว้ต้องพังทลายลง แต่เมื่อเขาได้เรียนรู้แล้วว่าทุกการกระทำย่อมส่งผลต่อเขา เพราะเขาขาดการคิดอย่างมีวิจารณญาณและขาดการสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม ดังนั้นวรรณคดีเรื่องนี้จึงช่วยสะท้อนให้เห็นว่า ถ้าหากขาดการคิดอย่างมีสติ ใช้ความรู้สึกนำพามากกว่าเหตุผล ไม่ไตร่ตรองให้ถี่ถ้วนถี่ จะก่อให้เกิดผลที่ตามมาซึ่งส่งผลเสียได้ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม สำนึกรับผิดชอบจึงเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะเป็นตัวช่วยที่ทำให้ผลต่าง ๆ ที่ตามมาจะก่อผลเสียน้อยมาก ๆ ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม

มงคลสูตรคำฉันท์

บทบาทของวรรณคดีไทยเรื่อง มงคลสูตรคำฉันท์ สามารถสรุปได้ว่า วรรณคดีเรื่องดังกล่าวเป็นการนำคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาใช้ในการอบรมสั่งสอน โดยมงคล 38 ประการจะเป็นการเรียงพฤติกรรมที่สามารถกระทำได้ง่ายไปสู่การกระทำที่ต้องใช้ความเพียรพยายามมากขึ้นตามลำดับ เป็นความดีหรือความเจริญตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงสูงสุด มงคลข้อต้น ๆ หากบุคคลทั่วไปนำไปปฏิบัติก็จะยังความสุขและความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิต มงคลข้อท้าย

ๆ เป็นการปฏิบัติที่จะช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นจนถึงขั้นสูงสุดคือหมดกิเลสโดยสมบูรณ์ อันเป็นเหตุให้บรรลุมรรคผลนิพพาน หลุดพ้นจากวัฏสังสาร

เมื่อพิจารณาถึงมงคล 38 ประการ จะเห็นได้ว่า หากผู้เรียนปฏิบัติตามมงคลในแต่ละข้อ จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมได้ โดยใช้ให้เห็นว่ามงคลทั้ง 38 ประการนั้นเป็นข้อปฏิบัติที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติดำรงตนได้อย่างถูกต้อง ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมในทางใดทางหนึ่ง อีกทั้งการปฏิบัติตามมงคลนั้นยังก่อให้เกิดความสุขแก่ผู้ปฏิบัติได้ ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2560) กล่าวว่า ความสุขนั้น มนุษย์ทุกคนสามารถสร้างขึ้นได้ด้วยตัวเอง และอาศัยการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลหรือสิ่งที่ดีงาม ดังนั้นหากผู้เรียนประพฤติปฏิบัติตนตามหลักมงคลสูตร 38 ประการแล้ว ย่อมจะส่งผลการกระทำที่ดีทั้ง กาย วาจา และใจ อันจะเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ สุจริต 3

นิทานเวตาลเรื่องที่ 10

บทบาทของวรรณคดีไทยเรื่อง นิทานเวตาลเรื่องที่ 10 สามารถกล่าวได้ว่า กลวิธีในการดำเนินเรื่องจะเป็นลักษณะนิทานซ้อนนิทาน คือ มีนิทานย่อยหลายเรื่องซ้อนอยู่ในเรื่องนิทานเรื่องใหญ่ โดยมีตัวละครที่สำคัญในการดำเนินเรื่องคือพระวิกรมมัทิตย์และเวตาล แม้ว่าเรื่องดังกล่าวจะเป็นการเล่านิทานซ้อนนิทาน และมีการตั้งเงื่อนไขในเรื่อง ซึ่งเป็นการทดสอบสติปัญญาของพระวิกรมมัทิตย์ เมื่อพิจารณาการกระทำของพระวิกรมมัทิตย์จะสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์มีสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงตอบกราบรับคำกับศานติศีล แม้รู้ว่าจะทราบวาทศานติศีลกำลังตั้งพิธีทำร้ายพระองค์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) พระวิกรมมัทิตย์ด้วยความที่เป็นกษัตริย์ เมื่อทรงตรัสไปแล้วจะคืนคำมิได้ พระองค์จึงยอมทำตามวาทศานติศีลขอ คือ ไปนำตัวเวตาลมาให้เพื่อใช้ในการทำพิธี แม้ว่าในการไปจับตัวเวตาลจะต้องใช้ความพยายามอย่างมาก เนื่องจากทรงแผลงตัวแล้วตรัสตอบเวตาล ทำให้เวตาลลอยกลับไปยังที่เดิม แต่พระองค์ก็มีเยื่อหุ้มหัวใจและความเพียร จนสามารถทำได้สำเร็จ และในครั้งสุดท้ายพระวิกรมมัทิตย์ทรงอดกลั้นมิได้ตรัสตอบ แม้เวตาลจะกล่าวขู่ยุเพียงใด

สรุปได้ว่า วรรณคดีไทยเรื่อง นิทานเวตาลเรื่องที่ 10 สามารถสร้างเสริมสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมได้เป็นอย่างดี โดยจะเห็นได้จากตัวละครเอกของเรื่องคือ พระวิกรมมัทิตย์ ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งกรุงอุชยนิ พระองค์ทรงรักษาซึ่งคำสัตย์ที่มีให้แก่โยคีศานติศีล แม้ว่าพระองค์จะทรงล่วงรู้ว่าสิ่งที่โยคีผู้นั้นขอจะเป็นแผนการที่ส่งผลเสียต่อพระองค์เองก็ตาม ด้วยสำนึกในหน้าที่ของพระองค์ก็ทรงกระทำทุกวิถีทางจนสามารถทำตามสัญญาได้คือการนำเวตาลมามอบให้ แต่พระองค์ทรงทำเพื่อส่วนรวมคือการรักษาความสงบสุขของอาณาประชาราษฎร์ แม้ว่าจะขัดต่อศีลธรรมอันดี คือการสังหารโยคีศานติศีล เมื่อพิจารณาอย่างถ่วงถ่วงจะสะท้อนได้เป็นอย่างดีว่าพระวิกรมมัทิตย์ทรงตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและก่อให้เกิดสำนึกต่อตนเองและส่วนรวมอย่างแท้จริง

การประยุกต์วรรณคดีไทยกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสำนึก รับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม

วรรณคดีไทยมิได้เป็นเพียงแค่มรดกทางภาษาหรือศิลปะแห่งการประพันธ์เท่านั้น แต่ยังเป็นเสมือน “กระจกสะท้อนสังคม” ที่แฝงด้วยคติธรรม ปรัชญาการใช้ชีวิต และยังเป็นบรรทัดฐานทางสังคมในทุกยุคทุกสมัย การนำวรรณคดีไทยมาบูรณาการร่วมกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะช่วยบ่มเพาะให้ผู้เรียนเกิด “สำนึกรับผิดชอบต่อตนเอง” และยิ่งขยายผลไปสู่ “สำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม” ได้อย่างลึกซึ้งและถาวร การที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมที่เสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมได้นั้น สิ่งสำคัญที่ผู้สอนจะต้องสอดแทรกจริยธรรมควบคู่ไปด้วย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดพิจารณาได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม วิชาวรรณ ลิขปไพบุลย์ และพระครูโกวิท ธรรมภาณี (2565) ได้อธิบายถึงทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg) เป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม โคลเบอร์กเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับความฉลาดที่จะรับรู้กฎเกณฑ์และสภาพแวดล้อมทางสังคม พัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ สามารถพัฒนาได้ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงอายุ 25 ปี โดยระดับการพัฒนาการทางจิตเจ้านั้นจะแสดงออกมาในรูปของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม และแบ่งระดับการพัฒนาการออกเป็น 3 ระดับ 6 ขั้น จากระดับต่ำไปสู่ระดับสูง โดยมีระดับและขั้นในพัฒนาการทางจริยธรรม ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรม (Pre-conventional Morality Level) เป็นระดับที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจ คำนึงถึงโทษและผลประโยชน์ ที่ตนเองจะได้รับ แบ่งได้เป็น 2 ขั้น ได้แก่ ขั้นที่ 1 การเชื่อฟังคำสั่งและเกรงกลัวการถูกลงโทษ อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 2-7 ปี ในขั้นนี้คนจะทำความดีตามกฎเกณฑ์และเชื่อฟังคำสั่งของผู้มีอำนาจเหนือตน เช่น ผู้ปกครอง พ่อแม่ ครู เนื่องจากกลัวการถูกลงโทษ และขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัลและสิ่งตอบแทน อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 7-10 ปี ในขั้นนี้คนจะเห็นความสำคัญของรางวัลและสิ่งตอบแทน เป็นแรงจูงใจในการทำมาดี

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์สังคม (Conventional Morality Level) เป็นระดับที่ทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม กลุ่มย่อย ตามกฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางศาสนา แบ่งออกเป็น 2 ขั้น ได้แก่ ขั้นที่ 3 การทำตามความเห็นและการยอมรับของผู้อื่น อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 10-13 ปี ในขั้นนี้คนจะทำในสิ่งที่คนอื่นเห็นด้วย และต้องการการยอมรับของผู้อื่น และขั้นที่ 4 การทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม โดยยึดกฎระเบียบเป็นสำคัญอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 13-16 ปี ในขั้นนี้คนจะเข้าใจกฎเกณฑ์ ระเบียบ และบรรทัดฐานของสังคม และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่

ระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมเหนือกฎเกณฑ์สังคม (Post-conventional Morality Level) เป็นระดับที่ทำตามความคิด วิจาณญาณของตนและเหตุผลตามความเหมาะสมเป็นหลักของความยุติธรรม แบ่งออกเป็น 2 ชั้น ได้แก่ ชั้นที่ 5 การทำเพื่อส่วนรวม อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 16 ปีขึ้นไป ในชั้นนี้คนจะให้ความสำคัญกับความถูกต้องโดยพิจารณาจากเหตุผล และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ และชั้นที่ 6 การยึดถือคุณธรรมสากล อยู่ในช่วงวัยผู้ใหญ่ ซึ่งให้ความสำคัญกับจริยธรรม และความถูกต้องตามหลักสากล โดยคำนึงถึงประโยชน์ของมนุษยชน เกิดจากสติปัญญาและประสบการณ์ในขั้นสูง

ภาพที่ 1 ระดับการพัฒนาทางจริยธรรมและขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

ที่มา: สิทธิพันธ์ บุญสวยขวัญ และคณะ (2569)

ในที่นี้ผู้เขียนจะยกตัวอย่างกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเอง และส่วนรวมโดยยึดโยงกับเนื้อหาของวรรณคดีกับการพัฒนาทางจริยธรรมและขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก เช่น

อิเหนา ตอน ตีกระดูกหมิงกุหนิง

กิจกรรม “ซึ่งเกิดศึกสาเหตุเภทภัย ก็เพราะใครทำความไว้งามพักตร์”

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

1. จำลองห้องเรียนเป็นศาล แบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ได้แก่ ทนายฝ่ายโจทก์ (ฝ่ายอิเหนา) ทนายฝ่ายจำเลย (ฝ่ายท้าวกะหมิงกุหนิง) ผู้พิพากษา และคณะลูกขุน
2. ผู้เรียนแต่ละฝ่ายจะต้องหาหลักฐานจากตัวบทวรรณคดีมาโต้แย้งกัน เช่น อิเหนาเอาแต่ใจหนึ่งงานแต่ง (ขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่องค์กร/ต่อตนเอง) ท้าวกะหมิงกุหนิงตามใจลูกจนก่อสงคราม (ขาดความรับผิดชอบต่อในฐานะผู้นำประเทศ/ต่อส่วนรวม) เป็นต้น
3. ผู้เรียนสามารถมีสิทธิ์ปรึกษาผู้สอนได้ฝ่ายละ 1 ครั้ง

4. ผู้เรียนที่ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาและคณะลูกขุนจะต้องพิจารณาว่าจะให้ฝ่ายใดถูก ฝ่ายใดผิด หรือยกฟ้อง พร้อมทั้งอธิบายเหตุผลประกอบ

สิ่งที่ได้รับ: ผู้เรียนจะได้วิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล (โดยเฉพาะผู้นำ หรือผู้ที่มีส่วนต่อส่วนรวม) ที่ละทิ้งความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตน เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการส่วนตัว จะก่อให้เกิดผลกระทบและสร้างความเสียหายต่อตนเองและส่วนรวม นอกจากนี้การให้ผู้เรียนได้จำลองบทบาทของผู้มีอำนาจในสังคม หากการตัดสินใจของผู้มีอำนาจขาดซึ่งสำนึกรับผิดชอบแล้ว จะก่อให้เกิดผลอย่างไร กิจกรรมดังกล่าวยังเป็นการพัฒนาจริยธรรมในระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎหมายเกณฑ์สังคม และระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมเหนือกฎหมายเกณฑ์สังคมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก

นิทานเวตาลเรื่องที่ 10

กิจกรรม “Domino Effect: การขาดความยั้งคิดสู่ความผิดพลาดอันใหญ่หลวง”

ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

1. ผู้สอนนำปริศนาเรื่องความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่สับสนวนวายในเรื่องมาให้ผู้เรียนเขียนเป็นแผนผังครอบครัว (Family Tree) เพื่อให้เห็นถึงผลของการตัดสินใจที่ขาดการยั้งคิด
2. ให้ผู้เรียนวิเคราะห์ว่าเหตุการณ์นี้เกิดจากการที่กษัตริย์และพระโอรสตัดสินใจเลือกคู่ครองด้วย "อารมณ์ชั่ววูบ" โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องและผลกระทบ อันเป็นผลจากการขาดความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเอง
3. ผู้สอนเชื่อมโยงสู่ปัจจุบัน โดยให้ผู้เรียนจำลองสถานการณ์ปัญหาสังคมในปัจจุบันที่เกิดจาก "อารมณ์ชั่ววูบ" พร้อมทั้งวาดแผนผัง "Domino Effect" แสดงให้เห็นว่า การขาดความรับผิดชอบต่อตนเองเพียง 1 ครั้ง จะส่งผลกระทบต่อเนื่องไปสู่คนรอบข้างและสังคม (ส่วนรวม) ได้อย่างไรบ้าง

สิ่งที่ได้รับ: ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ว่าการกระทำใด ๆ ที่ขาดสติยั้งคิด จะส่งผลทั้งต่อตนเองและส่วนรวม อีกทั้งสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันก็มีส่วนจากการขาดสติ ไม่พิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อนที่จะลงมือทำ ดังนั้นจึงเป็นผลที่มาจากการขาดสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวยังเป็นการพัฒนาจริยธรรมในระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎหมายเกณฑ์สังคม และระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมเหนือกฎหมายเกณฑ์สังคมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก

สรุป

บทบาทของวรรณคดีไทยในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีไทยเป็นเสมือนกระจกสะท้อนสังคมที่แฝงคติธรรมและปรัชญาการใช้ชีวิต ซึ่งทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมในการช่วยขัดเกลาจริยธรรม โดยวรรณคดีทั้ง 5 เรื่องมีบทบาทที่ช่วยเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมในมิติที่แตกต่างกัน ทั้งนี้การนำเสนอหา

ของวรรณคดีไทยดังกล่าวมาบูรณาการร่วมกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบเชิงรุก (Active Learning) ควบคู่ไปกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg) ในระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์สังคม (Conventional Morality Level) และระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมเหนือกฎเกณฑ์สังคม (Post-conventional Morality Level) ซึ่งเป็นระดับในช่วงวัยรุ่น โดยทฤษฎีดังกล่าวจะช่วยกระตุ้นกระบวนการคิดและการตัดสินใจของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมจากระดับที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางไปสู่การเข้าใจกฎเกณฑ์ทางสังคม และพัฒนาสู่การทำเพื่อส่วนรวมได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่จะบ่มเพาะสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมให้เกิดขึ้นอย่างถาวร

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 2 การเชื่อมโยงวรรณคดีไทยสู่การเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม

ที่มา: สิทธิพันธ์ บุญสวยขวัญ และคณะ (2569)

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากบทความนี้ คือ “การเชื่อมโยงวรรณคดีไทยสู่การเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม” ซึ่งเป็นรูปแบบการสังเคราะห์บทบาทของวรรณคดีไทยในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจัฯ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 แสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาผู้เรียนจากการอ่านวรรณคดีไปสู่การคิดวิเคราะห์เชิงจริยธรรม และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง โดยมีฐานคิดสำคัญจากแนวคิดเรื่องบทบาทของวรรณคดีไทยในฐานะเครื่องมือขัดเกลาจิตใจ การถ่ายทอดคุณธรรมและค่านิยมทางสังคม การจัดการเรียนรู้แบบเชิงรุก และทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg) ซึ่งมุ่งพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้เรียน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเชื่อมโยงองค์ความรู้วรรณคดีไทยสู่การเสริมสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม

วรรณคดีไทย	ประเด็นความรับผิดชอบที่ปรากฏ	การเชื่อมโยงสู่การประยุกต์ใช้
นมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์คุณ	ความกตัญญู การรู้หน้าที่ของบุตรและศิษย์	ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักถึงหน้าที่ของตนเองต่อครอบครัว ครู และผู้มีพระคุณ
อิเหนาตอนศึกะหมังกุหนิง	ผลของการตัดสินใจที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง	ฝึกให้ผู้เรียนพิจารณาผลของการกระทำที่กระทบต่อผู้อื่นและส่วนรวม
หัวใจชายหนุ่ม	การตัดสินใจโดยใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล การไม่ฟังคำเตือนของบิดา	ส่งเสริมการคิดอย่างมีสติ การรับผิดชอบต่อผลของการเลือก และการดำเนินชีวิตอย่างรอบคอบ
มงคลสูตรคำฉันท์	หลักธรรมในการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อความสุข	นำหลักธรรมไปใช้เป็นแนวทางพัฒนาตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเหมาะสม
นิทานเวตาลเรื่องที่ 10	การรักษาคำสัตย์ ความเพียรและการตัดสินใจเพื่อส่วนรวม	ฝึกให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของการพูดที่จะส่งผลต่อความรับผิดชอบและเลือกกระทำสิ่งที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม

เอกสารอ้างอิง

- คำยวง วราสิทธิชัย, ม.ล. (2546). ขนบในบทสงคราม. *วรรณวิทัศน์*, 3(1), 107–133.
- ชัตสุณี สินธุสิงห์. (2550). *วรรณคดีที่ควา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูไรดา เจะนิ. (2560). *เอกสารประกอบการสอนรายวิชา พัฒนาการวรรณกรรมไทย*. ยะลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.
- ดนยา วงศ์ธนะชัย. (2529). *การอ่านเพื่อชีวิต*. พิษณุโลก: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม.
- บันลือ พลกะวัน. (2557). *แนวพัฒนาการอ่านเร็ว-คิดเป็น*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2559). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2531). *กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม*. นครปฐม: มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระขวัญมนัส แก้วกุล. (2562). บทบาทของบุตรธิดาที่ดีตามคติพระพุทธศาสนา ในชุมชนบ้านดงไชย อำเภอมือง จังหวัดลำปาง. *มจร ล้านนาวิชาการ*, 8(1), 82–91.
- รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2544). *วรรณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: ชารปัญญา.
- วิภาวรรณ ลิ้มปีไพบูลย์ และพระครูโกวิท อรรถวาทิ. (2565). หลักพุทธธรรมและทฤษฎี การพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์กเพื่อลดการทุจริตในองค์กร. *วารสารมานุษยวิทยา เชียงพุทธ*, 7(5), 175–193.
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2553). *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีวิไล ดอกจันทร์. (2529). *การสอนวรรณคดีและวรรณกรรมไทย*. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2560). *ความสุขที่สมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: เจริญดีมั่นคง การพิมพ์.
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. (2563). *โลกเปลี่ยน คนปรับ หลุดจากกับดัก ขยับสู่ความยั่งยืน*. สำนักงาน ปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. สืบค้น 16 เมษายน 2569, จาก <https://www.stkc.go.th/sites/default/files/ebook/1592192149.pdf>
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2549). *แนวการอ่านวรรณคดีและวรรณกรรม เล่ม 4 ช่วงชั้นที่ 4*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2567). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4* (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ: สกสค. ลาดพร้าว.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). *ทักษะที่จำเป็นแห่งอนาคต (Future Skill) เพื่อเตรียมการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัย รองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว (Disruption) ของโลกศตวรรษที่ 21 : ผลการศึกษาและแนวทางการส่งเสริม*. กรุงเทพฯ: เพชรเกษมพริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- Organization for Economic Co-operation and Development. (2024). *OECD Future of Education and Skills 2030 OECD Learning Compass 2030 A Series of Concept Notes*. OECD. Retrieved April 16, 2026, from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/projects/edu/education-2040/1-1-learning-compass/compass/OECD_Learning_Compass_2030_Concept_Note_Series.pdf